

HANG- ÉS SZÍNSZIMBOLIKA A POÉTIKAI KOMMUNIKÁCIÓBAN¹

SOUND AND COLOUR SYMBOLISM IN POETIC COMMUNICATION

BODA ISTVÁN KÁROLY–PORKOLÁB JUDIT

A kommunikáció különböző funkcióinak leírására egy *integrált kommunikációs modellt* használunk (ld. pl. Boda–Porkoláb 2009). A négy alapfunkciót és négy kiegészítő funkciót tartalmazó modellben a *poétikai funkciót* általánosan értelmezzük, amelynek célja sajátos, közvetlen és intenzív kommunikáción alapuló *viszony* kialakítása az adó és vevő között esztétikai hatás elérése céljából. A poétikai funkció sajátosságai közül korábban (Boda–Porkoláb 2010, 2011ab) már vizsgáltuk a kommunikáció két alapvető összetevőjét, a hangtani és a szemantikai zeneiséget, illetve ezek kapcsolatát. Jelen tanulmányunkban a szövegen belüli másodlagos kommunikáció egy másik összetevőjét vizsgáljuk, a *hang- és színszimbolikát*. Megközelítésmódunk alapja az, hogy a hang- és színszimbolikát megvalósító szavak közül kiválasztjuk az esztétikai hatás szempontjából legjellemzőbbnek tekinthető *kulcsszavakat* mint a hang- és színszimbolika verbális „hordozóit”, és ezekhez a kulcsszavakhoz társítjuk az adott stíluseszköz által keltett és/vagy felerősített érzelmi tartalmat. Ennek eredményeképpen az adott stíluseszköz a szó- és kifejezőkészlet stíluszintjére emelhető, és ennek megfelelő szempontok szerint – például a kulcsszavak alapján kiválasztott, hasonló stílushatású szövegek felhasználásával – vizsgálható. Tanulmányunkban először meghatározzuk a hang- és színszimbolika lehetséges helyét a szövegen belüli elsődleges és másodlagos struktúrák között, majd két konkrét versrészletből kiindulva (Petőfi Sándor: *Szeptember végén* és Francis Jammes: *A ház rózsával lenne itt teli*) szemléltetjük az adott stíluseszközök hatását.

Kulcsszavak: poétikai funkció, metakommunikációs stíluseszközök, hangszimbolika, színszimbolika.

An *integrated communication model* is used to describe the different communication functions (see e.g. Boda–Porkoláb 2009). In the model including four basic and four supplementary functions, *poetic function* is interpreted in a general way as having the aim to establish a special and direct *relation* based on intensive communication between transmitter and receiver in order to achieve aesthetic effect. From among the characteristics of poetic function, the two basic components of communication, phonetic and semantic musicality and their relation were investigated in our earlier papers (Boda–Porkoláb 2010, 2011ab). The present paper investigates another component of intratextual secondary communication: *sound and colour symbolism*. Our method is to select the *keywords* that can be regarded most typical from the aspect of aesthetic effect, as the verbal ‘carriers’ of sound and colour symbolism, and to attach to them the emotional content created and/or intensified by the given stylistic device. As a result, that stylistic device can be elevated to the stylistic level of vocabulary and range of expressions, and may be investigated accordingly – for example, through the use of texts with similar stylistic effect, selected on the basis of the keywords. First, the possible position of sound and colour symbolism is defined among intratextual primary and secondary structures, and then the effect of the particular stylistic devices is illustrated with extracts from two poems (*Szeptember végén* [‘End of September’] by Sándor Petőfi and *A ház rózsával lenne itt teli* [Hungarian translation of *La maison serait pleine de roses*] by Francis Jammes).

Keywords: poetic function, metacommunicational stylistic devices, sound symbolism, colour symbolism

¹ A publikáció elkészítését az TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV.2012.0001 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

1. Hang- és színszimbolika a poétikai kommunikációban

A *hangszimbolika* lényege, hogy egyes hangok vagy hangkapcsolatok bizonyos körülmények között meghatározott hangulatot keltenek, és felerősítik a szöveg adott jelentésének érzelmi töltését (Szathmári 2011: 16, Lőrincz–V. Raisz 2008: 260). A hangszimbolikát megvalósító hangok „beleszövődnek” a szövegbe, és a szöveg egyes szavai között *másodlagos, zenei jellegű kapcsolatokat* hoznak létre. Tanulmányunkban a hangszimbolikát megvalósító hangokat hordozó, „hangzó” szavak közül **kiválasztjuk a hangzás és az esztétikai hatás szempontjából legjellemzőbbnek tekinthető kulcsszavakat** mint a hangszimbolika verbális „hordozóit”; és ezekhez kapcsoljuk hozzá a hangszimbolika által keltett és/vagy felerősített érzelmi tartalmat. Ezáltal az adott stíluszköz a szó- és kifejezőkészlet stíluszintjére (vö. Szathmári 2011: 19–20 és passim) emelhető, és ennek megfelelően (pl. az adott kulcsszavak jelentése, szövegbeli előfordulásai stb. tekintetében) vizsgálható.

A *színszimbolikát* tanulmányunkban úgy értelmezzük, hogy egyes színek – esetünkben azok, amelyek a szöveg elsődleges jelentéséhez nem, vagy nem közvetlenül kapcsolódnak – a szöveg egyes („színes”) szavaihoz kapcsolódva a szövegen belül *másodlagos, vizuális jellegű* kapcsolatokat hoznak létre. Ezáltal a színek metakommunikációs funkciót valósítanak meg, és meghatározott hangulatot keltenek azáltal, hogy felerősítik (vagy éppen gyengítik) a szövegben a „színes” szavakhoz kapcsolódó jelentéstartalmak érzelmi töltését. Tanulmányunkban kiválasztjuk a szövegben előforduló, színszimbolikát megvalósító szavakat, és ezekhez mint kulcsszavakhoz társítjuk az általuk keltett érzelmi tartalmat. Ezáltal a színszimbolika mint stíluszköz – a hangszimbolika esetén követett gondolatmenethez hasonlóan – a szó- és kifejezőkészlet stíluszintjén vizsgálható. A színszimbolika vizsgálatok segítségünkre lehet az is, hogy egyes színek bizonyos körülmények között *szimbólumként* értelmezhetőek, és az adott kultúrában jól ismertek szimbolikus forrástartományaik (vö. például Pál–Újvári 2001). Ilyen esetekben a színek szimbolikus tartalma vagy konnotatív jelentésként beleszövődik a szöveg elsődleges jelentéstartalmába, vagy pedig annak ellenpontjaként az adott szöveg információs tartalmát bővíti.

Az 1. táblázatban összefoglaltuk a szövegen belüli verbális és nonverbális kommunikáció néhány lehetőségét mint stíluszközöket, bekeretelve a tanulmányunkban részletesebben is vizsgált hang- és színszimbolikát. A metakommunikáció szempontjából véleményünk szerint nagy jelentőségű az, hogy a táblázat második sorához tartozó – az (általánosan értelmezett) zeneiséggel kapcsolatos – (stílus)eszközök jellemző *másodlagos (metakommunikációs vagy „zenei”) struktúrákat* eredményeznek, amelyek a (multimediális) szöveg elsődleges jelentésstruktúrájához, „első szólamához” kapcsolódva felerősíthetik a szöveg egyes tartalmi és/vagy stílusjegyeit — meghatározott hangulati hatást eredményezve.

1. táblázat
Szövegen belüli elsődleges és másodlagos struktúrák

	Akusztikai szint (meghatározott entitásokhoz kötött akusztikus mintázatok)	Vizuális szint (meghatározott entitásokhoz kötött vizuális mintázatok)	Verbális szint a szavak elsődleges jelentése alapján kialakított szemantikai kapcsolárendszer, „első szólam”
Jelentés (a szöveg és a hozzákapcsolt háttértudás alapján kialakított jelentésstruktúra)	akusztikai mintázatok mint szimbólumok ● hangszimbolika ● ...	vizuális mintázatok mint szimbólumok ● alakszimbolika ● színszimbolika ● fényszimbolika (fény- és árnyékhatások) ● ...	● korreferenciális kapcsolatok ● tematikus struktúra ● ...
zeneiség (általános értelemben) (nem tudatosan érzékelt, az elsődleges jelentésstruktúrát erősítő – vagy esetleg <i>gvengítő</i> – metakommunikációs vagy „zenei” struktúrák, amelyek az egész szöveget behálózzák)	ismétlődő akusztikus mintázatok, hangkapcsolatok¹ ● jellemző hangok ● ritmus ● hangsúly ● rím ● alliteráció ● ...	ismétlődő vizuális mintázatok ● formák, alakzatok ● színek ● fényerő ● ...	ásodlagos jelentésstruktúrák (a szavak <i>konnotatív jelentésén alapuló</i> szemantikai és/vagy zenei kapcsolatok) ● szemantikai zeneiség („második szólam”, ill. „további szólamok”) ● alternatív jelentésrétegek („alternatív szólamok”, „ellenpontok”) ismétlődő verbális mintázatok; az <i>ismétlés</i> különböző stílusalakzatai² ● alaki erősítés (pl. szóismétlés) ● tartalmi erősítés (pl. szóhalmazás, fokozás stb.) ● ...

¹ „... azt kell mondanunk, hogy egyrészt általában egy vagy több hang, esetleg hangcsoport *többszöri ismétlődése* kelt szimbolikus hatást [...] Másrészt, hogy a vers színezetét a *teljes hangspektrum* határozza meg: a domináns és a nem domináns hangok belesége, illetőleg a hiányzó, háttérbe szoruló hangok” (Szathmári 1970: 322).

² „Bár az *ismétlés* mint redundáns elem hárteréket nem hordoz, bizonyos körülmények között entropikusá válhat” (Szikszaimé 2007: 475), és egyik alapvető funkciója a tartalom erősítése (pl. a szóismétlés esetében). „A kifejezés erősítésének egyik formája az *alaki erősítés*; ez „a szó hangalakjában, mégpedig a hangalak ismétlésében vagy továbbképzésében nyilvánul meg” (Szathmári 1989: 140). Másik formája a *tartalmi erősítés*, amelyről „akkor beszélünk, ha a felhasznált szavak – főként jelzők és határozók – nem alakjukkal, hanem jelentésükkel fejeznek ki erősítést” (uo. 142).

A szavak konnotatív jelentése következtében kialakuló *másodlagos jelentésstruktúrák* egyrészt olyan jelentést, „második szólamot” (vagy „további szólamokat”) hordoznak, amelyek jelentősen kibővíthetik a szöveg elsődleges jelentéstartalmát; másrészt pedig – például gazdag szimbolikus jelentésű kulcsszavak esetében – olyan alternatív jelentéseket tárhatnak fel, amelyek a szöveget meghatározott kulturális kontextusba helyezve elmélyíthetik a szöveg információs tartalmát.

Amellett, hogy a fenti szempontok például a stílselemzés gyakorlatában konstruktív módon is hasznosíthatóak, a táblázatban leírt struktúrák számos eleme ma már a konkrét, technikai megvalósítás szintjén is létezik. A modern informatikai technológia eszköztára a „hagyományos” vagy „webes”, hipertext (azaz dokumentum-központú) alapú kapcsolatok révén, illetve a térbeli vagy „térkép-alapú” hipertext (vö. például Shipman–Marshall 1999) koncepcióján keresztül egyre hatékonyabban képes leképezni és explicit módon megjeleníteni a (multimediális) szövegeken belüli elsődleges és másodlagos struktúrák bizonyos elemeit.

2. Példa a hangszimbolikára: az l és r hangok szimbolikája

A hangszimbolika „a verselés, a költészet felé mutat [...]. Ismeretes, hogy a hangoknak nincs jelentésük². Bizonyos hangok azonban képzésmódjuktól függően, és ha a szövegben

² „A hangszimbolikával kapcsolatban – egy kissé leegyszerűsítve a dolgot – az *alapvető* kérdés (mindig is ez volt): *van-e, lehet-e a hangoknak jelentésük*, más szóval: a szavak, a nyelvi jelenségek hangalakja és jelentése között van-e reális kapcsolat, az előbbiből az illető nyelvet ismerő következtethet-e az utóbbira? Erre – mint sokan bizonyították és megírták [...] – határozott »nem«-mel kell válaszolnunk” (Szathmári 1970: 316). „A nyelvtudomány egyik elemi tétele ma már, hogy a szavakat alkotó hangsor és a vele asszociált jelentés között a kapcsolat nem szükségképpen, hanem közmegegyezésen és történeti fejlődésen alapul.” (Zolnai 1939: 226). „Ha a hangoknak jelentést tulajdonítanánk, nem volna lehetséges a nyelvek sokfélesége, sőt a homonímia és a szinonímia sem – egy nyelven belül.” (Lőrincz–V. Raisz 2008: 261). Vagyis „szó és jelentés, hang és jelentés között nincs kapcsolat a nyelv mai állapotában. Az egyes hangoknak önmagukban semmi jelentésük nincs. A hangokból keletkezett szavak pedig hosszú, néha évezredek akusztikai fejlődés eredményei és valamikor régen, amikor ősi, föltehetően egyszerű alakjaik létrejöttek, egészen bizonyosan nem úgy hangzottak, mint ma” (Zolnai 1964: 9). Tehát „nem a hangok önmagukban kifejezőek, hanem a jelentés sugárzik át rajtuk” (uo. 17).

A hangszimbolika lényege az, hogy egyes hangok *bizonyos körülmények között* – például adott jelentésű szavakhoz társulva, adott szövegekörnyezetben, metaforikus jelentést tulajdonítva a hangoknak stb. – jellegzetes *alkalmi* (ti. a körülmények által meghatározott) hangulati hatást fejthetnek ki. A hangszimbolikát „hordozó” kulcsszavak alapul vétele a hangszimbolika vizsgálatában egyebek közt azzal az előnnyel is jár, hogy explicit módon vizsgálhatóak azok a megállapítások, amelyek bizonyos szabályokat próbálnak meghatározni a hangok lehetséges jelentésével kapcsolatban. Lássunk erre két példát: (1) „Érzelmi tekintetben a mély hangok általában komorabb, a magas hangok derültebb színt adnak beszédünknek.” (Zlinszky 1937: 241). A megállapítás alapja A HANGOK MOZDULATOK metafora és az a megfigyelés, miszerint „a bánat lefelé irányuló kifejező mozgásokkal jár, mint a görnyedt tartás, a lehajtott fej és a föld felé irányuló tekintet, míg az öröm inkább emelkedő mozgásokat kíván” (uo.). (2) „Tudjuk, hogy az ellentétes érzelmek – szomorúság és öröm, harag és gyengédség – a kiejtést is módosítják. Pozitív érzelmek (öröm, gyengédség) hatására a nyelv felfele és előrefele tendál, s ezáltal világosabbá válik a hangszín.

egymástól nem messze többször fordulnak elő, meghatározott hangulatot kelthetnek és felerősíthetik a szövegrész érzelmi velejáróját” (Szathmári 2011: 16). Példaként tekintsük Petőfi Sándor egy jól ismert verssorát.

Petőfi Sándor: *Szeptember végén* (részlet)

Elhull a virág, eliramlik az élet -l---ll - --r--, -l-r--l-- -- -l--

A verssorban „a sok l és r hang [...] maguk is jelzik, sugallják az élet elmúlását” (Szathmári 2011: 16).

A *funkcionális stilisztika* keretében „a stílus a kommunikációs helyzetnek megfelelő beszédváltozat”, „a nyelv anyagaktár és egyben lehetőség; a beszéd, a stílus, a szöveg pedig megvalósulás” (Szathmári 2011: 13). A funkcionális stilisztika alapvető megállapítása az, hogy a stílus válogatással, kiválasztással és elrendezéssel jön létre (vö. Szathmári 1983: 329, 1998: 21, 2011: 13, Tolcsvai 1996: 18). A válogatás lényege a kommunikációs helyzetnek megfelelő nyelvi változat kiválasztása a különböző konnotatív jelentéssel és/vagy stílusértékkel rendelkező lexikai és grammatikai szinonimák közül. Ennek alapja a szinonimitás, amely „minőségileg és mennyiségileg legmagasabb fokon a szó- és kifejezőképességben jelentkeznek” (uo. 19). Az elrendezés pedig a mondatok, szövegrészek és a szövegegész felépítését jelenti a kiválasztott nyelvi-stilisztikai eszközök (szavak, kifejezések stb.) segítségével.

Ezek után lássuk, hogy a funkcionális stilisztika alpműveleteit – válogatás, kiválasztás, elrendezés – alkalmazva hogyan helyezhetjük el Petőfi Sándor fenti idézetét a szemantikailag lehetséges különböző variációk között:

2. táblázat

A válogatás, kiválasztás és elrendezés szemléltetése

	A virág	Az élet
válogatás	elszárad, elhervad, lehull, elhull, elvirágzik stb.	(gyorsan) elmúlik, eltelik, elszáll, elfut, elrohan, eliramlik stb.
kiválasztás	elhull	eliramlik
elrendezés	<i>Elhull a virág, eliramlik az élet</i>	

Amennyiben elfogadjuk, hogy bizonyos, az akusztikai szinthez rendelhető stílusesszók esetében (pl. hangutánzó és hangulatfestő szavak, hangszimbolika,

Negatív érzelmek és attitűdök, ellenkezőleg, 'velarizálják' a kiejtést: a nyelv visszahúzódik a lágy íny fele, a hangok elsötétülnek. Agresszív érzelmek hatására a kiejtés 'keményebbé' válik: az izmok megfeszülnek, a 'kemény' mássalhangzók időtartama a magánhangzókéhoz és a 'lágy' mássalhangzókéhoz képest meghosszabbodik” (Fónagy 1999: 96). Ebben az esetben a megállapítás alapja A HANGKÉPZÉS ÉRZELMEK KIFEJEZÉSE metafora. Ezek után keressünk példákat olyan *kulcsszavakra*, amelyek megfelelnek a fenti megállapításoknak (és olyanokra, amelyek nem). Például mind (1), mind (2) esetén megfelelő kulcsszó lehet a 'bánat' és 'öröm', nem megfelelő viszont a 'kacagás'. Megfelelő kulcsszavak esetén alkalmazhatjuk a megállapítások alapjául szolgáló metaforákat, nem megfelelő kulcsszavak esetében viszont nem.

alliteráció stb.) a hangok elsődlegesen – és egyes esetekben kizárólag – a költői nyelvnek a hangjelenséget „hordozó” lexikai elemeivel együtt fejthetnek ki jelentősnek tekinthető és egymást kölcsönösen erősítő, „szinergikus” stílushatást, akkor ezt a tényt a megfelelő stílusesszók elemzésekor is érvényesítenünk kell. Ezért a példákban a hangszimbolikát megvalósító hangokat megfelelően kiválasztott *kulcsszavakhoz* kapcsoljuk, és így értelmezzük az egyes hangok által nyújtott stilisztikai hatást a *teljes* szövegrészletben³. Ez egyebek közt azzal a következménnyel jár, hogy lehetővé teszi a hasonló stílushatást kiváltó kulcsszavakat tartalmazó szövegrészletek (potenciális) összekapcsolását, azaz a háttértudás alkalmazását az akusztikai stíluszinten.

Keressünk további példákat, amelyekben az l és r hangok szimbolikája hasonló hangulattal társítható. Kiindulópontunk a *hull* kulcsszó.

Radnóti Miklós: *A félelmetes angyal* (részlet)

[...] Szava
mint vízbe kő, hullott szívembe
tegnap éjszaka
gyűrűzve, lengve és pörögve.

Dante Alighieri: *Isteni színjáték. Pokol. 7. ének. Pénz és szerencse* (ford. Babits Mihály)

Mint a vitorla, mely dagadtan állott,
hanyatt terül, ha árboc lecsuklott,
ugy hullt a földre a dühös vadállat.

Ady Endre: *Harc a Nagyúrral* (részlet)

Ezer este múlt ezer estre,
A vérem hull, hull, egyre hull,
Messziről hívnak, szólonganak
És mi csak csatázunk vadul:
Én s a disznófejű Nagyúr.

A kiválasztott példák a hosszú 'll' hangot tartalmazó *hull*, *elhull*, *lehull* kulcsszavakhoz kötődtek, amelyek szöveggörnyezetébe a *virág*, *eliramlik*, *gyűrűzve*, *lengve*, *pörögve*, *földre*, *vadállat*, *vérem* stb. szavakon keresztül további 'l' és 'r' hangok szövődtek bele (Radnóti versében ezekhez a „sziszegő” 'sz' hang társul a *szava* és *szívembe* szavak révén).

³ A hangszimbolikát megvalósító hangok és hangcsoportok „szavakban jelentkeznek, de nem mint szótestek, hanem mint egyes hangok (vagy hangkapcsolatok) hatnak, amelyek a hatást illetően szórészeket, szavakat átugorva a mondat, a beszéd folyamatában kapcsolódnak egymáshoz” (Szathmári 1970: 319). A kiválasztott kulcsszavak meghatározott hangjaihoz, ill. hangcsoportjaihoz társított érzelmi többletjelentés ennek megfelelően mintegy „tovagyűrűzik” a teljes szövegben vagy szövegrészletben.

A kiválasztott kulcsszóhoz közvetlenül kötődő kulcsszó (*virág, szó, vadállat, vér*) alapján a kulcsszavak alábbi konnotációit adhatjuk meg:

3. táblázat

A hull (elhull, lehull) kulcsszavak lehetséges konnotációi

A kulcsszót tartalmazó versrészlet	A kulcsszóhoz kapcsolódó szavak metaforái	Konnotáció, kiváltott hangulat
Petőfi Sándor: <i>Szeptember végén</i>	AZ EMBER VIRÁG	elmúlás; szomorúság, bánat
Radnóti Miklós: <i>A félelmetes angyal</i>	A SORS/VÉGGZET SZÓ	félelem, rettenet
Dante Alighieri: <i>Isteni színjáték. Pokol. 7. ének.</i>	A FÉLELEM VADÁLLAT	megszabadulás; továbblépés
Ady Endre: <i>Harc a Nagyúrral</i>	AZ ÉLETERŐ VÉR	szenvedély; megszállottság

Lényeges azonban leszögeznünk, hogy a fentiek az 'l' (és 'r') hangoknak csak egy lehetséges szimbolikáját jelenítik meg. Az értelmezés több tényezőtől függ: elsősorban a szimbolikus jelentőségének tekintett *hangtól* (hangoktól) és az adott hanghoz vagy hangokhoz társított *kulcsszótól* (esetleg kulcsszavaktól), de ezenkívül függ az adott kulcsszó nyelvi/szemantikai kapcsolatrendszerétől, a szövegkörnyezettől, attól a *háttértudástól*, amelyet aktivizálunk az adott vers olvasása és befogadása során stb.

Az általunk példaként választott három versrészletből álló másodlagos szemantikai struktúra nem módosítja közvetlenül a kiválasztott versrészlet jelentését. Sőt, bizonyos értelemben ezzel pontosan ellentétes a funkciója. A *hull* kulcsszó lehetséges konnotációinak megismerése ugyanis azt az információs tartalmat tárja fel, amit a kiválasztott versrészlet jelentése *nem* hordoz — azaz mintegy ellenpontoszza, és ezzel arányos mértékben elmélyíti a versrészlet jelentését.

3. Példa a színszimbolikára: a piros/vörös szín szimbolikája

Az alábbiakban olyan versszövegeket vizsgálunk, amelyekben a színszimbolikát a színek verbális leírásai és egyes kulcsszavak színeket eredményező („színes”) konnotációi valósítják meg. A színek ritkán jelennek meg önállóan, többnyire valamilyen dolog („entitás”) színeként szövegnyelvűen bele a versbe.

Az alábbi példában a piros (vörös) szín a *rózsa* vörös színével és a *száj*, illetve *ajak* piros színével kapcsolódik össze.

Francis Jammes: *A ház rózsával lenne itt teli* (részlet) (ford. Radnóti Miklós)

A ház **rózsával** lenne itt teli s dongó darázssal.
Vecsernye szólna délután lassúdad kondulással;
a szöllőfürtök áttetsző kövek ilyenkor s lassan
szundítanak benn az árnyékos lugasban.
[...]

s már nem nevetnénk, mert kimondhatatlan volna szerelmünk és a **szánk** némán egymásra forrna; s érezném **ajkaid pirossán**, mily varázslat! a **rózsát**, szöllők jóízét s mérgét a vad darázsnek.

A *piros/vörös* szín „[É]ppúgy lehet az élet, mint a halál jele; mindkét esetben a vérrel asszociálható. A nemiség szimbóluma, a libidó színe” (Pál-Újvári 2001: 395). A *piros/vörös* színnek mint szimbólumnak a *száj* és az *ajak* és a *rózs*a mellett egyebek közt a *vér*, valamint a *tűz* és a *láng* is alapvető forrástartományát képezi:

Guillaume Apollinaire: *Délen* (részlet) (ford. Radnóti Miklós)

Sugár remeg a kerten
Ahol a nagy varangy azúr hangon mereng
A szenvedélyes csönd ünője fut ijedten
S egy sebzett **szívü** kis csalogány füttye leng
Csókommal illetett tested szép **rózsabokrán**
A **gránátalma**fán hintáznak **szíveink**
S hogy nézzük ép kihajt egy ág **szírom** pereg rám
S a gyöngé szélben már az út felé kering

József Attila: *Várlak* (részlet)

Ha jönnél, elsimulna köröttünk a rét
És csend volna. Nagy csend.
De hallanánk titkos éjjeli zenét,
A **szívünk** muzsikálna **ajkainkon**
És beolvadnánk lassan, **pirosan**,
Illatos oltáron **égve**
A végtelenségbe.

Ady Endre: *Sírás az Élet-fa alatt* (részlet)

Piros csodákkal rakott Élet.
[...]
Véremmel hívlak, csallak, várlak,
Véremmel gyűlöllek, imádlak.

Egy adott forrástartomány szemantikai tartalma egy szöveg másodlagos jelentés-struktúrájában csakis akkor jelenhet meg, ha a szöveg koherenciája ezt lehetővé teszi. A kiválasztott szöveg elsődleges jelentéséhez *nem* kapcsolódó forrástartományok pedig a szöveg által hordozott információs tartalmat bővítik, mintegy ellenpontozva a jelentést. Azonban mindkét esetben érzékelhetjük a szavak konnotatív jelentése következtében kialakuló „zenei” struktúrákat. Apollinaire versében ilyenek a színesztézián alapuló

kapcsolatok, amelyeket érzékelünk, de nem értelmezünk (*sugár, azúr, csönd, fütty, szél* stb.).

A kiválasztott példák a *piros* és *vörös* szavakhoz szorosan kapcsolódó kulcsszavakhoz kötődtek (*rózsa, vér, szív, ajak, ég* stb.). A kulcsszavakhoz közvetlenül kötődő tartalom alapján — hasonlóan a hangszimbolikánál leírtakhoz — a kulcsszavaknak például az alábbi konnotációit adhatjuk meg:

4. táblázat

A piros/vörös színhez kapcsolódó kulcsszavak lehetséges konnotációi

A kulcsszót tartalmazó versrészlet	A kulcsszóhoz kapcsolódó szavak metaforái	Konnotáció, kiváltott hangulat
Francis Jammes: <i>A ház rózsával lenne itt teli</i>	A BOLDOGSÁG (RÓZSA)KERT	boldogság
Guillaume Apollinaire: <i>Délen</i>	A BOLDOGSÁG KERT A NŐI TEST (RÓZSA)BOKOR	(testi) szerelem; vágy
József Attila: <i>Várlak</i>	A SZERELEM/VÁGY A SZÍV ZENÉJE	Szerelem; vágyakozás
Ady Endre: <i>Sírás az Élet-fa alatt</i>	AZ ÉLETERŐ VÉR	szenvedély; megszállottság

Az első két versrészlet tartalma koherensen összekapcsolható, míg a harmadik és negyedik példa a kiválasztott vers jelentéstartalmát ellenpontoszza.

Irodalom

- Boda István Károly, Porkoláb Judit 2009. Retorikai tervező gondolkodásmód kommunikációelméleti megközelítésben. In: Simigné Fenyő Sarolta (szerk.): *A meggyőzéstől a manipulációig*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 2009. 44–53.
- Boda István Károly, Porkoláb Judit 2010. A szemantikai zeneiség a poétikai kommunikációban. Előadás a „Látható és hallható kommunikáció — a jelnyelvi és a hangzó nyelvi kommunikáció sajátosságai” c. konferencián (Miskolci Egyetem, 2010. november 5.).
- Boda István Károly, Porkoláb Judit 2011a. A szemantikai zeneiség a poétikai kommunikációban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 6 évf. (2011) 1. szám, 21–31.
- Boda István Károly, Porkoláb Judit 2011b. Hangtani és szemantikai zeneiség a poétikai kommunikációban. Előadás „A nyelvi közvetítés különböző aspektusai — Jelnyelvi és hangzó nyelvi kommunikáció, fordítás és tolmácsolás” c. konferencián (Miskolci Egyetem, 2011. november 4.).
- Boda István Károly, Porkoláb Judit 2012. Hang- és színszimbolika a poétikai kommunikációban. Előadás „A jelnyelvi és a hangzó nyelvi kommunikáció perspektívái (oktatás, fordítás, kultúra, metainformáció)” c. konferencián (Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012. november 23.).
- Fónagy Iván, 1999. *A költői nyelvről*. Budapest: Corvina.
- Lőrincz Julianna, V. Raisz Rózsa 2008. Hangszimbolika [szócikk]. In: Szathmári István (szerk.) 2008. *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Budapest: Tinta Kiadó 260–263.

- Pál József, Újvári Edit (szerk.) 2001. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Budapest: Balassi Kiadó
- Pléh Csaba 1998. *Bevezetés a megismeréstudományba*. Budapest: TypoTex Kiadó
- Shipman, F. M. III, Marshall, C. C. 1999. Spatial Hypertext: An Alternative to Navigational and Semantic Links. *ACM Computing Surveys* vol. 31 (December 1999) 4. Article No. 14.
- Szathmári István 1983. Beszélhetünk-e szövegstiliztikáról? In: Rác Endre, Szathmári István (szerk.) 1983. *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 320–355.
- Szathmári István 1989. A szó jelentésének stilisztikai vizsgálata. In: Fábán Pál, Szathmári István, Terestyéni Ferenc 1989. *A magyar stilisztika vázlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 65–148.
- Szathmári István 1970. A hangszimbolikáról. (Részlet). In: Keszler Borbála (szerk.) 1998. *A mai magyar nyelv*. (Cikk- és tanulmánygyűjtemény.) II. kötet. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 316–324.
- Szathmári István 1998. *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szathmári István 2011. *Hogyan elemezzünk verset?* Budapest: Tinta Kiadó (Az ékesszólás kiskönyvtára 17.)
- Szikszaíné Nagy Irma 2007. *Magyar stilisztika*. Budapest: Osiris Kiadó
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Zlinszky Aladár 1937. Művészi hangfestés és hangutánzás. In: Szathmári István 2008. *A magyar stilisztika útja*. Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó 234–288.
- Zolnai Béla 1939. Nyelvmetafizika? In: Zolnai Béla 1957. *Nyelv és stílus. Tanulmányok*. Budapest: Gondolat K. 226–232.
- Zolnai Béla 1964. *Nyelv és hangulat. A nyelv akusztikája*. Budapest: Gondolat Kiadó